

САКТЫШКЫН

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ, КУШАЖЫЛЧЫ АЛДАР

сентябрь № 7 (78)

Калининияң суворовчу шериг учкисинин дымка хой кижитиркичтери СССР-нун Чечектиг Күштеринде шериг херез эртерин турар. Оларны арамында каттыжышкынар болган кесектер командирлери, шериг академияның башкылары база бар.

Бо хуинерде учкисинде баштайгы суворовчуларын сазгалы өренип турар.

Чеден чыдарың суворовчулары өгбелериниң астафетаны толтептиг уламчыланган. Олар хүден хүче боттарың дайымы дадыгымыңга белеткеп турар. Оларнын пыны дуаалакчылар—олла учкисиниң дооукчулары—офицерлер болган кижиздиркичтер.

ЧУРУКТА: учкисиниң начальнигы генерал-майор К. М. Чирковтуң суворовчулар-биле кады турарм.

(СЭТА-ның фотохроникасы).

1941 чылдың чайынында чаа-ла он чеди харлап турган мен. Школа, өөредилге черлеринге барбаан, УЖУБ-бизикке таарып эр төрөп черим Баян-Талага, мектеп чүгү-даа хамаарышпас, мек чүгү-даа харылапас ужурап чүве дег-де, шыктарга өөрүм оолдар-биле мал малбалап, амдик мал өөредип, балыктан, ада-нем ажилыңга дуалажып чоруп турдум.

Шак ол өйдө, Тыванын өске бүгү хоорай, суурларыңда дег, Баян-Талага көргүчү болган хордаңың мектеп-хенертен тарай берген.

1941 чылдың июнь 22-де немец-фашисттер ажалекчилер Совет Эвилелиниң деңгизкариңге оор азу-биле халлап кирген...

Ол мектеп анаа шаап турган оол мени ханы бодандырган. Эр кижиз болганымда шеригге-даа, харын дайыңга-даа баар апарарымны канчал билдир, ажылдар-дыр дээн бо-

дал мени хаара тудупкан. МЧАЭ-ге ажиллап турган, шеригте келдирткен оолдарың эдерип, ада-немден дургундап, Чадаанаже чоктаптым. Шериг хүлээп ап турган комиссия мээң пазы четпээнимни билдип турса-даа, диялемни барымдаалап хүлээп алды.

1941 чылдың августа Тываның Араттыг Революстуг Шеригиниң Кызыл хоорай гарнизонуңуң солдады, шеригтептин, боо-чепсектиг дайыңчы анарган мен. Эш-өөрүм-биле кады шеригниң дайыңчы өөредилгезинче шымыш кирдим. Дайыңчы өөредилгезинде чангыс чыжек: 1942 чылдың июль 16-да дүвекиниң үш шакта хел-хенертен дайыңчы дүвүрөөзини мектепке динвалып үнгөн. Кал-ла минута өрткенде, каттышкан

полк тыскаалыккан, дайыңчы походка белен турган. Кызылдан Хендерге таварып, он дедир өвүрүң Торгалы, Улу-Хемини Армы Торгалыга, Улу-Хемини Эйлиг-Хем аксында барып кешке, Эжжини өрү алгаш, Бин-Хемниң Тарага, Турапнаш, амгы Тайга станциязын таварып, Кызылче өөп келген бис. Дарт улуг тайга, сыңар ажылдыр алыңгы, чадап өрткөн ол походу калган-даа ул-па мен. Дайыңчы чүкчөткөн биле анаа дорт базын олурабас сен: «инда бир черде дайыңчы камгаланган» дээр, мынаар халлап кирер азы оон-моон халлашкын эгелээр, оң камгалаңың, онгу казар, уңгээр, сояр, манижаар, боо-чепсек, өт-херексел аштаар,

чүлгүүр чүңү канчанмас дээр. Индыг ырак черге кылаштыжырга, иник артпас, ону база көктөөр, шидир. Ол баа-ла өөредилге. Индыг индыгың похоттарга чамдык кошкак улус аарый-даа бээр бөөр чү-вө. А чогуң дайың калдыгың дээрли шуптуусу угаап чорраан бис.

Орук ара доктааган суур-ларыммы чоңу бисти улуг со-нуурга-биле уткуур тура-ду. А бис оларга концерт көргүзүп, кадыг-дошкун дайың хүнериниң дугайында лекциялар кылтыран берип, чамдыкта суурларымны дым-мөдери-биле хүрежин-даа үер бис. Бистин арыякка кончуг мөгө оолдар чорраан. Ол хире чадап кылаңгажып чорса-даа, бо-ла шүглүрлер, Мөгөдөр Беган-Хуурак, Ман-

дан-оол тергиядеп чоррааннар. Мен бодум үгер-боо холамыңдан кылган бизаанымга ой-нап, ырдап чордум.

1943 чылдың чайынында Шериг Ямызы мыңаардагы Танды көжуннүн он улуг сумузу Межегейге олодченер башкылары-биле мени чор-руткан.

Межегейниң чоңу фронт-же хой-ле белес чоруткан. Бизин мындыг бир чижекти көрөдү: Анай-оол Холаалыг бригадириниң балдыкы брига-да Чагытай хөдөн туткап ба-зымы үргүчү чорудуп тура-ду. Ол сумуга барган, суму даргазы Онуштай, нам үвү-нүң даргазы Сырат, олодчен ротаамны командирин, эрги шериг Дамба болган өске-даа аштер-биле таныжып, ол бүгү ажылды удуруп турадуус.

Мен бодум үгер-боо холамыңдан кылган бизаанымга ой-нап, ырдап чордум.

1943 чылдың чайынында Шериг Ямызы мыңаардагы Танды көжуннүн он улуг сумузу Межегейге олодченер башкылары-биле мени чор-руткан.

Межегейниң чоңу фронт-же хой-ле белес чоруткан. Бизин мындыг бир чижекти көрөдү: Анай-оол Холаалыг бригадириниң балдыкы брига-да Чагытай хөдөн туткап ба-зымы үргүчү чорудуп тура-ду. Ол сумуга барган, суму даргазы Онуштай, нам үвү-нүң даргазы Сырат, олодчен ротаамны командирин, эрги шериг Дамба болган өске-даа аштер-биле таныжып, ол бүгү ажылды удуруп турадуус.

Мен бодум үгер-боо холамыңдан кылган бизаанымга ой-нап, ырдап чордум.

1943 чылдың чайынында Шериг Ямызы мыңаардагы Танды көжуннүн он улуг сумузу Межегейге олодченер башкылары-биле мени чор-руткан.

Межегейниң чоңу фронт-же хой-ле белес чоруткан. Бизин мындыг бир чижекти көрөдү: Анай-оол Холаалыг бригадириниң балдыкы брига-да Чагытай хөдөн туткап ба-зымы үргүчү чорудуп тура-ду. Ол сумуга барган, суму даргазы Онуштай, нам үвү-нүң даргазы Сырат, олодчен ротаамны командирин, эрги шериг Дамба болган өске-даа аштер-биле таныжып, ол бүгү ажылды удуруп турадуус.

Мен бодум үгер-боо холамыңдан кылган бизаанымга ой-нап, ырдап чордум.

1943 чылдың чайынында Шериг Ямызы мыңаардагы Танды көжуннүн он улуг сумузу Межегейге олодченер башкылары-биле мени чор-руткан.

Межегейниң чоңу фронт-же хой-ле белес чоруткан. Бизин мындыг бир чижекти көрөдү: Анай-оол Холаалыг бригадириниң балдыкы брига-да Чагытай хөдөн туткап ба-зымы үргүчү чорудуп тура-ду. Ол сумуга барган, суму даргазы Онуштай, нам үвү-нүң даргазы Сырат, олодчен ротаамны командирин, эрги шериг Дамба болган өске-даа аштер-биле таныжып, ол бүгү ажылды удуруп турадуус.

Мен бодум үгер-боо холамыңдан кылган бизаанымга ой-нап, ырдап чордум.

1943 чылдың чайынында Шериг Ямызы мыңаардагы Танды көжуннүн он улуг сумузу Межегейге олодченер башкылары-биле мени чор-руткан.

Межегейниң чоңу фронт-же хой-ле белес чоруткан. Бизин мындыг бир чижекти көрөдү: Анай-оол Холаалыг бригадириниң балдыкы брига-да Чагытай хөдөн туткап ба-зымы үргүчү чорудуп тура-ду. Ол сумуга барган, суму даргазы Онуштай, нам үвү-нүң даргазы Сырат, олодчен ротаамны командирин, эрги шериг Дамба болган өске-даа аштер-биле таныжып, ол бүгү ажылды удуруп турадуус.

Мен бодум үгер-боо холамыңдан кылган бизаанымга ой-нап, ырдап чордум.

1943 чылдың чайынында Шериг Ямызы мыңаардагы Танды көжуннүн он улуг сумузу Межегейге олодченер башкылары-биле мени чор-руткан.

Межегейниң чоңу фронт-же хой-ле белес чоруткан. Бизин мындыг бир чижекти көрөдү: Анай-оол Холаалыг бригадириниң балдыкы брига-да Чагытай хөдөн туткап ба-зымы үргүчү чорудуп тура-ду. Ол сумуга барган, суму даргазы Онуштай, нам үвү-нүң даргазы Сырат, олодчен ротаамны командирин, эрги шериг Дамба болган өске-даа аштер-биле таныжып, ол бүгү ажылды удуруп турадуус.

Мен бодум үгер-боо холамыңдан кылган бизаанымга ой-нап, ырдап чордум.

Калининияң суворовчу шериг учкисинин дымка хой кижитиркичтери СССР-нун Чечектиг Күштеринде шериг херез эртерин турар. Оларны арамында каттыжышкынар болган кесектер командирлери, шериг академияның башкылары база бар.

Бо хуинерде учкисинде баштайгы суворовчуларын сазгалы өренип турар.

Чеден чыдарың суворовчулары өгбелериниң астафетаны толтептиг уламчыланган. Олар хүден хүче боттарың дайымы дадыгымыңга белеткеп турар. Оларнын пыны дуаалакчылар—олла учкисиниң дооукчулары—офицерлер болган кижиздиркичтер.

ЧУРУКТА: учкисиниң начальнигы генерал-майор К. М. Чирковтуң суворовчулар-биле кады турарм.

(СЭТА-ның фотохроникасы).

1941 чылдың чайынында чаа-ла он чеди харлап турган мен. Школа, өөредилге черлеринге барбаан, УЖУБ-бизикке таарып эр төрөп черим Баян-Талага, мектеп чүгү-даа хамаарышпас, мек чүгү-даа харылапас ужурап чүве дег-де, шыктарга өөрүм оолдар-биле мал малбалап, амдик мал өөредип, балыктан, ада-нем ажилыңга дуалажып чоруп турдум.

Шак ол өйдө, Тыванын өске бүгү хоорай, суурларыңда дег, Баян-Талага көргүчү болган хордаңың мектеп-хенертен тарай берген.

1941 чылдың июнь 22-де немец-фашисттер ажалекчилер Совет Эвилелиниң деңгизкариңге оор азу-биле халлап кирген...

Ол мектеп анаа шаап турган оол мени ханы бодандырган. Эр кижиз болганымда шеригге-даа, харын дайыңга-даа баар апарарымны канчал билдир, ажылдар-дыр дээн бо-

дал мени хаара тудупкан. МЧАЭ-ге ажиллап турган, шеригте келдирткен оолдарың эдерип, ада-немден дургундап, Чадаанаже чоктаптым. Шериг хүлээп ап турган комиссия мээң пазы четпээнимни билдип турса-даа, диялемни барымдаалап хүлээп алды.

1941 чылдың августа Тываның Араттыг Революстуг Шеригиниң Кызыл хоорай гарнизонуңуң солдады, шеригтептин, боо-чепсектиг дайыңчы анарган мен. Эш-өөрүм-биле кады шеригниң дайыңчы өөредилгезинче шымыш кирдим. Дайыңчы өөредилгезинде чангыс чыжек: 1942 чылдың июль 16-да дүвекиниң үш шакта хел-хенертен дайыңчы дүвүрөөзини мектепке динвалып үнгөн. Кал-ла минута өрткенде, каттышкан

полк тыскаалыккан, дайыңчы походка белен турган. Кызылдан Хендерге таварып, он дедир өвүрүң Торгалы, Улу-Хемини Армы Торгалыга, Улу-Хемини Эйлиг-Хем аксында барып кешке, Эжжини өрү алгаш, Бин-Хемниң Тарага, Турапнаш, амгы Тайга станциязын таварып, Кызылче өөп келген бис. Дарт улуг тайга, сыңар ажылдыр алыңгы, чадап өрткөн ол походу калган-даа ул-па мен. Дайыңчы чүкчөткөн биле анаа дорт базын олурабас сен: «инда бир черде дайыңчы камгаланган» дээр, мынаар халлап кирер азы оон-моон халлашкын эгелээр, оң камгалаңың, онгу казар, уңгээр, сояр, манижаар, боо-чепсек, өт-херексел аштаар,

чүлгүүр чүңү канчанмас дээр. Индыг ырак черге кылаштыжырга, иник артпас, ону база көктөөр, шидир. Ол баа-ла өөредилге. Индыг индыгың похоттарга чамдык кошкак улус аарый-даа бээр бөөр чү-вө. А чогуң дайың калдыгың дээрли шуптуусу угаап чорраан бис.

Орук ара доктааган суур-ларыммы чоңу бисти улуг со-нуурга-биле уткуур тура-ду. А бис оларга концерт көргүзүп, кадыг-дошкун дайың хүнериниң дугайында лекциялар кылтыран берип, чамдыкта суурларымны дым-мөдери-биле хүрежин-даа үер бис. Бистин арыякка кончуг мөгө оолдар чорраан. Ол хире чадап кылаңгажып чорса-даа, бо-ла шүглүрлер, Мөгөдөр Беган-Хуурак, Ман-

дан-оол тергиядеп чоррааннар. Мен бодум үгер-боо холамыңдан кылган бизаанымга ой-нап, ырдап чордум.

1943 чылдың чайынында Шериг Ямызы мыңаардагы Танды көжуннүн он улуг сумузу Межегейге олодченер башкылары-биле мени чор-руткан.

Межегейниң чоңу фронт-же хой-ле белес чоруткан. Бизин мындыг бир чижекти көрөдү: Анай-оол Холаалыг бригадириниң балдыкы брига-да Чагытай хөдөн туткап ба-зымы үргүчү чорудуп тура-ду. Ол сумуга барган, суму даргазы Онуштай, нам үвү-нүң даргазы Сырат, олодчен ротаамны командирин, эрги шериг Дамба болган өске-даа аштер-биле таныжып, ол бүгү ажылды удуруп турадуус.

Мен бодум үгер-боо холамыңдан кылган бизаанымга ой-нап, ырдап чордум.

1943 чылдың чайынында Шериг Ямызы мыңаардагы Танды көжуннүн он улуг сумузу Межегейге олодченер башкылары-биле мени чор-руткан.

Межегейниң чоңу фронт-же хой-ле белес чоруткан. Бизин мындыг бир чижекти көрөдү: Анай-оол Холаалыг бригадириниң балдыкы брига-да Чагытай хөдөн туткап ба-зымы үргүчү чорудуп тура-ду. Ол сумуга барган, суму даргазы Онуштай, нам үвү-нүң даргазы Сырат, олодчен ротаамны командирин, эрги шериг Дамба болган өске-даа аштер-биле таныжып, ол бүгү ажылды удуруп турадуус.

Мен бодум үгер-боо холамыңдан кылган бизаанымга ой-нап, ырдап чордум.

1943 чылдың чайынында Шериг Ямызы мыңаардагы Танды көжуннүн он улуг сумузу Межегейге олодченер башкылары-биле мени чор-руткан.

Межегейниң чоңу фронт-же хой-ле белес чоруткан. Бизин мындыг бир чижекти көрөдү: Анай-оол Холаалыг бригадириниң балдыкы брига-да Чагытай хөдөн туткап ба-зымы үргүчү чорудуп тура-ду. Ол сумуга барган, суму даргазы Онуштай, нам үвү-нүң даргазы Сырат, олодчен ротаамны командирин, эрги шериг Дамба болган өске-даа аштер-биле таныжып, ол бүгү ажылды удуруп турадуус.

Мен бодум үгер-боо холамыңдан кылган бизаанымга ой-нап, ырдап чордум.

1943 чылдың чайынында Шериг Ямызы мыңаардагы Танды көжуннүн он улуг сумузу Межегейге олодченер башкылары-биле мени чор-руткан.

Межегейниң чоңу фронт-же хой-ле белес чоруткан. Бизин мындыг бир чижекти көрөдү: Анай-оол Холаалыг бригадириниң балдыкы брига-да Чагытай хөдөн туткап ба-зымы үргүчү чорудуп тура-ду. Ол сумуга барган, суму даргазы Онуштай, нам үвү-нүң даргазы Сырат, олодчен ротаамны командирин, эрги шериг Дамба болган өске-даа аштер-биле таныжып, ол бүгү ажылды удуруп турадуус.

Мен бодум үгер-боо холамыңдан кылган бизаанымга ой-нап, ырдап чордум.

1943 чылдың чайынында Шериг Ямызы мыңаардагы Танды көжуннүн он улуг сумузу Межегейге олодченер башкылары-биле мени чор-руткан.

Межегейниң чоңу фронт-же хой-ле белес чоруткан. Бизин мындыг бир чижекти көрөдү: Анай-оол Холаалыг бригадириниң балдыкы брига-да Чагытай хөдөн туткап ба-зымы үргүчү чорудуп тура-ду. Ол сумуга барган, суму даргазы Онуштай, нам үвү-нүң даргазы Сырат, олодчен ротаамны командирин, эрги шериг Дамба болган өске-даа аштер-биле таныжып, ол бүгү ажылды удуруп турадуус.

Мен бодум үгер-боо холамыңдан кылган бизаанымга ой-нап, ырдап чордум.

1943 чылдың чайынында Шериг Ямызы мыңаардагы Танды көжуннүн он улуг сумузу Межегейге олодченер башкылары-биле мени чор-руткан.

Межегейниң чоңу фронт-же хой-ле белес чоруткан. Бизин мындыг бир чижекти көрөдү: Анай-оол Холаалыг бригадириниң балдыкы брига-да Чагытай хөдөн туткап ба-зымы үргүчү чорудуп тура-ду. Ол сумуга барган, суму даргазы Онуштай, нам үвү-нүң даргазы Сырат, олодчен ротаамны командирин, эрги шериг Дамба болган өске-даа аштер-биле таныжып, ол бүгү ажылды удуруп турадуус.

Мен бодум үгер-боо холамыңдан кылган бизаанымга ой-нап, ырдап чордум.

1943 чылдың чайынында Шериг Ямызы мыңаардагы Танды көжуннүн он улуг сумузу Межегейге олодченер башкылары-биле мени чор-руткан.

Межегейниң чоңу фронт-же хой-ле белес чоруткан. Бизин мындыг бир чижекти көрөдү: Анай-оол Холаалыг бригадириниң балдыкы брига-да Чагытай хөдөн туткап ба-зымы үргүчү чорудуп тура-ду. Ол сумуга барган, суму даргазы Онуштай, нам үвү-нүң даргазы Сырат, олодчен ротаамны командирин, эрги шериг Дамба болган өске-даа аштер-биле таныжып, ол бүгү ажылды удуруп турадуус.

Мен бодум үгер-боо холамыңдан кылган бизаанымга ой-нап, ырдап чордум.

1943 чылдың чайынында Шериг Ямызы мыңаардагы Танды көжуннүн он улуг сумузу Межегейге олодченер башкылары-биле мени чор-руткан.

Межегейниң чоңу фронт-же хой-ле белес чоруткан. Бизин мындыг бир чижекти көрөдү: Анай-оол Холаалыг бригадириниң балдыкы брига-да Чагытай хөдөн туткап ба-зымы үргүчү чорудуп тура-ду. Ол сумуга барган, суму даргазы Онуштай, нам үвү-нүң даргазы Сырат, олодчен ротаамны командирин, эрги шериг Дамба болган өске-даа аштер-биле таныжып, ол бүгү ажылды удуруп турадуус.

Мен бодум үгер-боо холамыңдан кылган бизаанымга ой-нап, ырдап чордум.

1943 чылдың чайынында Шериг Ямызы мыңаардагы Танды көжуннүн он улуг сумузу Межегейге олодченер башкылары-биле мени чор-руткан.

Межегейниң чоңу фронт-же хой-ле белес чоруткан. Бизин мындыг бир чижекти көрөдү: Анай-оол Холаалыг бригадириниң балдыкы брига-да Чагытай хөдөн туткап ба-зымы үргүчү чорудуп тура-ду. Ол сумуга барган, суму даргазы Онуштай, нам үвү-нүң даргазы Сырат, олодчен ротаамны командирин, эрги шериг Дамба болган өске-даа аштер-биле таныжып, ол бүгү ажылды удуруп турадуус.

Мен бодум үгер-боо холамыңдан кылган бизаанымга ой-нап, ырдап чордум.

1943 чылдың чайынында Шериг Ямызы мыңаардагы Танды көжуннүн он улуг сумузу Межегейге олодченер башкылары-биле мени чор-руткан.

Межегейниң чоңу фронт-же хой-ле белес чоруткан. Бизин мындыг бир чижекти көрөдү: Анай-оол Холаалыг бригадириниң балдыкы брига-да Чагытай хөдөн туткап ба-зымы үргүчү чорудуп тура-ду. Ол сумуга барган, суму даргазы Онуштай, нам үвү-нүң даргазы Сырат, олодчен ротаамны командирин, эрги шериг Дамба болган өске-даа аштер-биле таныжып, ол бүгү ажылды удуруп турадуус.

Мен бодум үгер-боо холамыңдан кылган бизаанымга ой-нап, ырдап чордум.

1943 чылдың чайынында Шериг Ямызы мыңаардагы Танды көжуннүн он улуг сумузу Межегейге олодченер башкылары-биле мени чор-руткан.

Межегейниң чоңу фронт-же хой-ле белес чоруткан. Бизин мындыг бир чижекти көрөдү: Анай-оол Холаалыг бригадириниң балдыкы брига-да Чагытай хөдөн туткап ба-зымы үргүчү чорудуп тура-ду. Ол сумуга барган, суму даргазы Онуштай, нам үвү-нүң даргазы Сырат, олодчен ротаамны командирин, эрги шериг Дамба болган өске-даа аштер-биле таныжып, ол бүгү ажылды удуруп турадуус.

Мен бодум үгер-боо холамыңдан кылган бизаанымга ой-нап, ырдап чордум.

1943 чылдың чайынында Шериг Ямызы мыңаардагы Танды көжуннүн он улуг сумузу Межегейге олодченер башкылары-биле мени чор-руткан.

Межегейниң чоңу фронт-же хой-ле белес чоруткан. Бизин мындыг бир чижекти көрөдү: Анай-оол Холаалыг бригадириниң балдыкы брига-да Чагытай хөдөн туткап ба-зымы үргүчү чорудуп тура-ду. Ол сумуга барган, суму даргазы Онуштай, нам үвү-нүң даргазы Сырат, олодчен ротаамны командирин, эрги шериг Дамба болган өске-даа аштер-биле таныжып, ол бүгү ажылды удуруп турадуус.

Мен бодум үгер-боо холамыңдан кылган бизаанымга ой-нап, ырдап чордум.

1943 чылдың чайынында Шериг Ямызы мыңаардагы Танды көжуннүн он улуг сумузу Межегейге олодченер башкылары-биле мени чор-руткан.

ПРАПОРЩИК, МИЧМАН БОЛУКСАЗЫНЗА

Совет Армияның хүрөө-ниңге шериг албаны эртеринге белеткенип турар аныктар болган шеригте барган-да оолдар прaporщик азы мичман болуруп күзөп, ол дугайың үргүчү айтыр бээр.

Прaporщиктер, мичманнар—офицер составтың эң чоок дуалакчылары. Коммунисттер партия, Совет хаас Төрөөн чурттуу камгалаңың артаган бизиң-лаар, Чечектиг Күштериниң амгы үлөң дериг херекселери-биле хандырар дээн

доктаамаа кичөөнгейни салып турар. Мичманнар бистиг дайыңчыларымың парны болган бузурелдеп дайыңчы техниканы өренип турар. Ол техниканы амдык дайыңчыларын кыска үеңдиг дургулуза понгээдин алырыңга прaporщиктер, мичманнар дуалаар. Оларның хүлээлге-ли чүлө оң-биле кыаглар-латтыңмас. Дайыңчыларынч ийелдеп дадыгымыңмың, дайыңчы болган полковниктер белеткелди, бедиң сагыла-чуруму, байлаң дуржулаганың толугу-биле шингээдип алы-

ры олардан хамаарыңар. Шериг албаның эртерип болган шериг албанында турар 35 хар чедир пазыңгы тускай эртемниг кижилери прaporщиктерге болган мичманнарга хүлээп алыр.

Шеригтен халажыңыңа чедир хуусааың 3-4 ай хире үе артып солдаттар, старшиналар, сержанттар прaporщик азы мичман школазыңа кирерин дилээп бизидиряңгыңың бижип болур. К. КРОШНЕР, шеригниң юстиция ажыл-дакчымы.

СОНУУРГАЛЫМ ХАЙНЫКТЫРГАН

Бо чылдың июль 11-де үңгөн № 160 «Шында» «Революсчу, дайыңчы, күш-ажылың алдар» деп тускай артыңың өлчөгөң № 6 (77) үндүрүлгези сонуургалым хайныктарган.

«Державо: тыла эки турачыларын көзө-мөңгөдө ул-па!» дээн улуг эртемниг алаанда дорт фото-чуртун, алды кезек материал оңа олдуур чоруттуң, помчунтуң болду. Чүлө оң-биле артың болду, деп сөс мезгел артың болду, ол суурга мезгел эш-өөрүм—тыла эки турачыларынч

көзө-мөңгөдө артыңың салтып олдураум. 1944 чылдың январьның 20-л

«Шынның» конкурзунга

КЫЗЫЛ БЕШ-АДЫР

Н о в е л л а

Дедир үчө халышпай, кыргай-аваам сута келдиришсе, кыргай-аваам Кожак дайымын сыйлап демин-ле өг тапшыта салып каапы шериг таалайында борбак-сарыг түзелерде ушугу ор. Дайымын амына тоштап олурарымга, арвез даалгазы күүсөдүм, бизик өрөдөрү чорун турган үзөлдө дег жес, астыгыр шаңгыр парактары ширин, кирбей эрин саздыг-даа, доор кымыл арым күкүк бышкан пош тоорурун кышкы хурд аларган чорам. Хараалам, ол үзө сөөк куудуруктуу өшүкүр кооп өдөкөч шүжүкү, аяндар чинчийип боорго, өгдөн бурт-сарт үнө халышпай, оларын педор мээсө ай деп чорунтуусу. Ал сатып өгдө болгаш үр болбай дедир кыргай-аваам, кыргай-аваам төш харым сөөкөн дааразын хайылады соруп-соруп, мөңгүн сорудуга хулуу кышкы баа бирөөн улай таш олтура, улуз тынган, чугаалай-дыр.

Эрбиниг дымдыт, өң-бөкөттүгү, эзелекте хөөкүт дайыны эли чүгүчө халдында, экер-эрлер эң-чөп-биле эвес, үз-хан-биле сордугу апарган ол-дур. Кыргай-аваам кыра шавар ол-дур! Мен-даа болса хей түвө — дөш, оон кыргай-аваамче.

(Өгөн № 217 солууда).

— Бо чөндөргө демти чүү-хөдөн көрөм, аяай—деп, Кожак дайымын шайлап, дерида берген арым ак ар-жылы-биле чоташ, калбак колу-курун чөйчү ора чугаалаарга, думчуктарымын айтыр сагаымс-биле аштай бердиам.

— Сары өрөдөрүм көвөй, казытып кыстарым шырай— деп, кыргай-аваамтын шы-нап-ла «дыды долгаам» бер-рип-тир.— Оолдарым чөмгөр, шугаганчы!

— Ой, кончууму. Кон-чууму дадым, угаамын та-ным олур—дээш, кыргай-ава-ам оор хозуулан хан уш-туу, асык текши олтура, чу-гаалаттына-дыр.— Чүзүл аал бо оолдуу кичи хөвү куа-радып келир. Чаа-чылбак деп алган, Эки-мандай өңкөстөр чүвө дег, эрини артан ора-ла тоугур кичи мөң деп. Но-лу-ну олтуу кызы тонген эвес. Та, аринде, та дадыажа-нында шамбыламы чүвө ол.

— Бүтү Таңды Тыванын оолдары беши шипин, алдан харам ашактар беши өргү-дөл бизик турда, оон сапын-га кирери өөрүкү-мандай болбайн, аяай. Бир эвес бүгү арап чөп.— деп чорда, кыргай-аваам үзө кирип калты: — Та, та олдукум. Таңды Ты-на хамаан чок, дөө аады чүү бооп турарым билбес мен.

Кыргай-аваам нөс үрүшкөн чүвө дег көскөйл-дир: — Билбес киши өңкөйдөө! Эдын-биле ол шыпай!

Бо чүү бооп турар чор-дон, чөмш манаан куш оол-дары шыпайн, ол-бо башга-рымыс докшанрамын олору-вуста, кыргай-аваамс амы-на: «Адыкырап кай, экигерим» — дөзө-лө эмнечон-ла чиги-р-бөөлөгү халын додурду кел-ди. Эң бичкиривестен эгелеш, үзөп кээрде ааан соода ме-диө келди. Копы-адыкымын суап бөзөмгө, эң-но кырыя-да удуз-ла ак борбак чыгар кырычте ийп дамыда тогтай берди. Кыргай-аваамын ка-раптарычө көрүмгө, ол-ал. Кезин аймарай берген ады-кымын сунушаан ор мен. Ол арамында кызы дикши, авам, ачам иррип олдар.

— Бо уругарымда олду-руп берген бе? Шыккыраар ам баа шуугузу олдурап— дээш, авам ам көп «эң-э, эки» — дей-дыр.

чүртта чаа дайын даяр чү-вөшчө «чорур даян-дыр деп, чап угаангы-даа болса, би-лип каан биз, Кам хонун чо-руй, Кожак дайымын «оок-камы» доргу-көзөлдө-рүмө кире дүшкүзөш, ачамың Чугуру-Медлерин эмерткен чорурунга белет-кен берди. Авам сугар коок удуз оюу кожуун төвү чөдүр дур деп турар. Дөзөлгү тооп дит дөзүтө сайлаан-тап олурган бистерге дайы-мыс чөдін келеш, Чыгышын кызы-бүрүк пестер быжык-ды эхөөдөктөн орман, хой кыргай базар-халымы алган, ында чыткан удуз кызыл союлдатты ол-бо дүрө тутку-лаан, ол-ою лекселетти. Оон чаа туудурага (өөрүрүгүсү-тү чүгө депшарга аан) ке-дөргөн чырык кызыл беш-адырлар! Оон ол шериг бергү-чү иштиңдөл иле үшүнү эң-көстө, ол-ла пестер текшир-дыктын алган, хойкөдөривест-ти хөрөнтө кири бергеш, чу-гаалай-дыр.

— Силер ам удуз кызыл-шеригарип силер. Шериг кызыл мугала, чаала, көрүк болбас. Аяй, хураганшарыдар эки каракат, ады-негерге ду-далакын турдулар. Удаамс баа чөдүн чөдүр мен— динчип моон-даа чараш чырып турар беш-адырлар өккөн бөр мен — дээш, бисти чыткан-чыткан, баггаашта алытарамс бызыты.

Өдөктөр үнү чорункап удуз-туу соонте кыргай-аваам сүт чыкын туруп калды.

Баа бөр хар немес, шору ар апарганымга, ачам мени «эртем-билитиле кичи болур сен» деп, үтүп-сургак тур-гаш, ырак кожуун төңүтө ушкарин алган, чырат куу-луу бажынардым кодога эң-көп каапкан. Бизгө-ле Ке-ли: дайымын пестер оон берген-кызыл беш-адырды ба-зын оон алганым, кызыл пөс хөрөмдө чыткан чорур чүвө. Мени өрөдөргө хузо алган савыла тоуну, кылар аром савыктарым, хурга ка-рамыкты, бузу аска: болгаш кодукуташтып, арыг тыва-лаар орус дарга кыж мээң беш-адырдым көргөш: «Бо-даа ар-хөй болбайн аан!» дээрге, өөрүрүмү чүү дээр. Шылакта өрөдөрүм турган чырык өрөтөсөйлөк шору ка-раам алган, дүкү-биле та-пылар апарган, бажытыг дайымын улакчы кыр сывырып, Кызыл Шериг дайы-мын сымба соп турар деп чү-вөни биле берген мен.

Кудумчуга шериг хөп кет-кен кыж көргөн савыкма-ла: «Кожак дайымы көрдүрөң бе? Ол дайым берган кыж» деп, айтыртыкында чорур мен. Чамдыктары бажы чар, чамдыктары конфета тут-суп бөр, бар чамдыктары «кек чылар, — өрүк мрай

КАДЫКШЫЛ ОРАНЫ

Кайнар-даа көр-гө, кайжыкчыга чараш чур-маса, кустуу айы уулу кел-ген-даа болса, аждаа ошман кайжыкчы чараш, чаалай чур-маса. Алардын чаалайын кичири! Таалайын кичири эмес чыгыш үшүштери кичири таалайып турар.

Шак мындыг каас-чараш бойдуштуу чөрдө бистин рес-публиканын кадыкшылыга ораны—Уш-Белдир аржааны турар турар. Ол черини аты-тызын үкүп турар куугуруду аржаак суу дика бөдик эм-шарымын. Ол аржаны кичи-рлерин кичилешип шыдап турар бойдуше жара тууду келсин. Амыа үдө ол аржаны Совет Демократиянын кызыл-ча-чүндөп кичилер көп эмне-ния турар. «Силерин аржаны кичилерге эмнеден алырын чөлдөргө көрүрөң дөө ча-лаалар курорт директору Ва-силай Судеменович Белекбес-сөүрүчү көп турар. Чамдык чаалааларын директор сокуур-леан кичилерге куугурун-биле көрүрөң. Оларын ыкка айыу шиж чөмш-сеткилдик дөүрөң капка номчуур ар-жак. Бир чаалаан кыш оду-дуктар жиндик: «Мен чүрттүп төй-лө курорттарына эмне-ния келим, эмчел-дөө аждаа ки түнөк үмөдү. Силерин курорттарына эмне-рия көпшөөрдү болса, кан-ды-даа шуудеңи толар мен. Адыг чорур деп чүвө бер-ди-дыр. Чырык өрөмкөйгө аржак чүрттөп чорур шыкып чөлдөн чөк-түрө деп, Ураи-надан бир хөзөңгө кичи би-жесин, Лаймыл кадыкын шы-кышты фронтчулар-даа, күш-ажылыдын аялалыгы-даа, ботторунмын болгаш үр-дө-дөрүмүн кадыкымын дүз-ө-бөндө савып савып чорур кичилер-даа чаалааларын кур-орттун дирекциялык биж-ки чоруду турар.

Ол чаалааларын эхкеринге текши танан харымын.

бизик амдымында боттанып шыдагынжас болуп турар. Чү-гө дээр, курорт чүгө сезон-дуу ажылаар азы чыгыш үнө айымын дүрүзүндө ажылаар болуп турар. Бир сезонду үнө чүс чөдир кичи эмнеден көр. Ол сан баш иди катан өскөн. Кызылмы чамдык коллекти-вери боттарынын ажылаачы-ларынын эмнеден чүрттөөр чөлдөрүн туткунал алып, ин-да кичилер көп эмнеден тур-рар апараны-биле инды бооп турар. Благына аша-торларынмын болгаш автога-спортчуларынмын чүрттөлө чө-лдөрүн түдүр алаан кыжак-чык көрүчү болгаш иштин, дымдык берип кыжакын кон-чү көрүчүр.

Эң берге айтыртыларым бизик — аржаны аты-чөмш айман чөдүрү алары. Тер аржак мөк, чөмш айман чүлө сажалы-биле чөдөр болгаш айтыртыкын улам нарындыктып турар. Ичанаш директор Василий Судеменовичин ажал хунурун эгези Кызыл-биле рабко даякчытыр чуга-лажырандан өскөдөр.

Тыванын бир мрак булузу чөрдө эмнеден турар бүү кичилерин ашы-чөмш бөзөш өскө-дөө жандырылаан чөмш-дишкынын аржаныстаары амыр эвес. Бо ажал-жеректи кымыларын директорду дуа-лар кичилер жерек, Столо-вовайн удуз повари З. Ф. Парилана аты-чөмш айдан-нык болгаш нарындык белег-төрликке бойдурун уран аржак-мергежиин үндүрүп ту-рар.

Сөзүсү үшүк сезонда кол-лачы Я. Г. Бондарев биле кичи нарылар ажиал Есенил Давытов Оло ажиал, ажиал талаанылаа жеректе суме-лерин түгүчү берип турган-чыр.

Уш-Белдир курортка тол бөмбүлүрүн, баг көрөрүчү, бидларды оларарынмын болгаш шидыра сагаларынмын жорыл-

Чөөн-Хемчик районун Културга бажычынын «Хемчиктин аялгасы» агитбригадасы чөмшө чаа Чөзөңгө болуп эркин агитбригадалар көрүлдөнгөн үшүк чөмш алган, ол көлпөк-

тивтин «Чыраа-Бажы» совхозтун нукуруза-чыларында көн-цөрт көрүзүп турары.

А. Мельниковтун фотосу.

Балык өстүрүшүн улам кыай хөжүдөр болгаш курут-тун аяа өт хөбөктеринге балык туударын көндүрөң та-лаа-биле хөмчөрдү дугайын-да СЭК Төв Комитетинин болгаш ССР-нин Министрлер Чөвүдөлүнүн докталамын балык азыкынын баа балык туударын талаа-биле эртеши шончолдерин күштөдөр-чөри, чүрттүп иштики хөбөктеринин балык курлавырларын чогултуча эжылааларын эртенин үндөшүнөри 1979—1982 чылдарда ажалдан кы-дырын боттандырып чоруду-ры. Сопу-Карын чүктүк, Сибирини болгаш Ырканкы Чөөн чүктүдү удуз хөдөрүнчү болгаш сүт шыгаамыраары

тер үгүрөсө чакар көз чөрдөргө түскөй хайгаарал чүк-тууларын тургускан, анда кыш балыктарын баш санын, келир чымын чөкө балык бар болурун дугайында кы-жөк сан-түнүн берип турар.

Амгы үдө Адым-Амурун бөсөйинде илмид алыл пунктурал аржамдан турар. Иштилотарын шончолдер-инин үндөшүнө балык туударынмын планларын тургу-рар.

ЧУРГУКТА: үгүрөсө чакан-ныктын соонда кетанын «Ик-то-ло» Лидия Киселинанын көрүп турары.

А. ШЛЯХОВТУН фотосу. (СЭТА-нын фототехникасы).

СӨӨЛГҮ БӨРҮЛӨР

Сөөлгү артын калган бөрү-лөри камгаалар дөш Италия шивиттарин хөмчөлдөр алдынын турар. Бүгү чүртта бөрүлөрин саны эмс үдө 150-дөн ашык деп бодап тур-рар.

Араатан бөрүлөр эвөш санын көбүлөтөр болуп алгылаан Апеннин чырык ордуудуңу даягарында чаштынын чорун турар. Оларын ачаарымын шыкты хоругулаан. Сөөлгү-нин чыла элөш каш бөрү-лөри алган туткын. Оларын алыта дриан хостуг чорун дөш савык чорудуңуңа чө-рүн көп бөрүлөрин кайда чо-рун турарын мөдөлөп турар рабко дамчакычыларын оларын мөкшөлөрүндө баг-ла-тылап каан.

Сөөлгү хайгааралдарын бөрү-лөр алган көрөң, бөрүлө-рини түрүп турары аржак-ларда күш аймак чөк бол-гаш-биле олар суураар дош-тын дименши, хулуу олган-кыш чөмш артын-биле бөрө-танын чорун турарларын «Кор-рабко» дамчакычыларын оларын мөкшөлөрүндө баг-ла-тылап каан.

(«Труд» солуудан).

Оорлар баш сугар чер тыппазын БУГУ ТАЛААЛЫГ КӨӨР

«Шын» созуунун аржаны-рада оорлар чоруктарга удуз демселде күштөдөр дугайында өш-өөрүн шиприн турар санал-оолдарын, суме-лерин чүздүтүрүп турар мен.

Бистид аравыста шивитле-ге азыктык ажал кылабас, ол-бо чер нешип, араалап чорур кичилер баа шиптинин ма-лы ажал-көкөктөрү-биле хузо алган, харымыс-таалып удуз ажалында аш сөңкө-лөт эвес ийп-чыгыс малчы-дүлдү маңкыстаткан амыд-радык шивитлеге азыктык ажал кызырлаан өскөсө-рү ар ийкеле, азы мурунда каш улаа самчылда, дугаалда кылын чорал кичилерин үгүлөдүн турары билдирер. Ол дугайын өскө өш-өр баа бажын турар.

Сөөлгү үдө пенсионерлер-ин хуу малын оорлар тө-рүктөр чер-чөрдө көндүр. Анда хамаарыштыр дараалым-да чыккыт кирип болур. «Чодура» совхозтун үндө-лектерин пенсионерлер О. Болдат-оол, С. Шокор-оол оларын үш адым, шөк, бы-заалык, ийп молдурган оор-лоон апарган. С. Шокор-оолдун ийп молдурганын бирөөн Тес-Хем районун мал хузо алар чөрдүн тымылган, өскөсөң «Чодура» совхозтун азыкчыны, мооң мурунда шивиттерин чорай

Э. Содак дөриң сокшак. Са-магалдай сугра савын тур-тат туттурган.

Мындыг аякымын шивиттер-на ам-даа кирип болур. Чаалай амыдара-чүрттала-мын эртинин артышымын — оор чорукка оран, өскө кичилердин күкү-биле чүрткө-сөп ийп-чыгыс кичилерин өштө чөгү-биле шыктын сой-галаары чугула. Ичанаш шивитлеге азыктык кыган азык чок, ол-бо удуз чө-руу кичилерин суаа савы-байн, шыктын хайгаарала азыр болса заматы-мын оорлоон алган, ийп-бөр сүрүп апарган, «Солжон» удуз-дөдир оражак чоруктар бар. Чыжэ, «Чодура» сов-хозтун малчыларын Магарай, Бугалдай оларын ады адын Эрзин районга сүрүп чөдиргеш, анда савтарын тур-да оорларын туткан. «Тес-Хем» совхозтун У. Шылаа салыбарын малчыларын Ч. Дыма, С. Окур-оол олар-нын иткен алытарын бөрү районун дөмкөсөриңден ты-мылган.

Истеде органынын тала-аалдан чоңун негелде, хөм-чүлдөрүн адыларын алас-чоруктарын бары калча-ды оорларын бары калча-ды Дык Ондар эркин чымы молдурган оорлуккан. Оор-лар тымылган. Когарайн кы-

жиге оон чидирген малын эңилер азы төздөр талаа-биле райкүүсөмунд иштики хөкөртөт квалдизини калды-даа боттүг хөмчө албанын ол хөмүдү чугаалаан суура-р.

Районун ажал-агыларын-да малын баш санын хөрд-дүр, чидир чоруктар эвө-жөкөйи турар. Оң кол чы-дагыны болса мал азыкында кичилер хузо алар аты-чыгыс аяла-ла эртенде шивиттерле турарында. Сов-хозтар дирекциялары малчы-наар кичилер тымыл-бө-түр дөш дүшканын кичилерин мал азыкында хузо ал ту-рар чоруктар бар. Илмид кичилер худайын ажал-агыта когарал чөдирин, малды оор-лоон, самчылдага тагарымын турар. Мал азыкында ажал-даар кичилер хузо алар айтыртыгы эртенде эвө, бүтү талааң шыктын көрүчү чүтүлө. Оң-биле кады сокко-лорун малдын дүтө-лөгү-дүн айтыртып кылары баа ду айтыртып дөриң көрө ажал-агынын специалистери утис ужурау.

Күрүшенин-даа, хамааты-ларын-даа хуза өңү-хө-рөгүн, мал-агаарын оорлоп турар аржак-чүр чөк оорлар-биле демселде бүтү талааң күштөдөрүн чугула. Ич-анаш анда кыш бөрүзү иценкейлиг кирер апар.

Д. ЧОДУ.

Тес-Хем район.